

dr Elżbieta Kowalik

Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku

Aktywowanie dziecięcej twórczości artystycznej w edukacji społeczno-przyrodniczej

Zewnętrzne środowisko społeczno-przyrodnicze, w którym dziecko wzrasta, w sposób naturalny wyzwała w nim wszelkiego rodzaju aktywności, w tym także te o charakterze twórczości artystycznej. Dzieci pragną kontaktu z przyrodą, są bardzo zainteresowane, gdy wnika się z nimi w jej świat. Chętnie zamieniają się w młodych badaczy. Próbuje klasyfikować obiekty przyrodnicze poprzez identyfikowanie ich cech wspólnych i różnych, odkrywają zależności przyczynowo-skutkowe. Każde spotkanie ze światem przyrody ożywionej to znakomita okazja do przeniesienia dziecka w świat przeżyć artystycznych, najczęściej utożsamianych z twórczością. Samo pojęcie twórczości jest niezwykle wieloznaczne. Twórczość może być rozpatrywana np. jako pewne **dzieła** będące efektem działań twórczych, np. plastycznych, muzycznych czy językowych. Twórczością są same **działania** rozumiane jako proces twórczy, prowadzący do powstania dzieła. Jako twórczość można rozpatrywać zespół pewnych specyficznych **zdolności** składających się na osobowość twórcy. W naukach społecznych ważnym pojęciem jest **twórcza postawa życiowa**.

W psychologii i pedagogice twórczości pojęciem kluczowym jest sam **proces poznawczy**, nazywany **myśleniem twórczym**. W pracy z dzieckiem mamy do czynienia z każdym z powyższych aspektów twórczości. Prześledźmy to na przykładzie edukacji społeczno-przyrodniczej.

1. Rozwijanie twórczego potencjału dziecka

Większość przedszkoli i szkół podstawowych jako swoją misję edukacyjną deklaruje troskę o rozwój kreatywności dzieci. Krzysztof Szmidt twierdzi, że kreatywność to zdolność człowieka do generowania (wymyślenia) nowych i wartościowych pomysłów (idei, koncepcji, rozwiązań)¹. Łączy też kreatywność z twórczością, pisząc: „Twórczość i kreatywność odnosi się zatem do aktywności podmiotu, jego działalności sprawczej, która przynosi nową wartość. Istotą kreatywności jest pomysłowość – ideacja, czyli zdolność do wymyślenia wielu rozwiązań problemów otwartych, do generowania nowych i wartościowych idei i koncepcji. Dotyczy całego życia człowieka². Autor ten podkreśla, że należy rozgraniczyć dwa pojęcia związane z twórczością w edukacji: twórcze nauczanie i nauczanie do twórczości. Powołując się na raport angielskiego komitetu ds. edukacji kreatywnej: *Oll Our Futures, Creativity, Culture and Education*, precyzuje różnice między tymi dwoma pojęciami.

¹ K. Szmidt, *Twórczy nauczyciel zdolnego ucznia*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2014, s. 3.

² K. Szmidt, *ABC kreatywności*, Difin, Warszawa 2015, s. 8.

Tabela 1. Twórcze nauczanie i nauczanie do twórczości według raportu *Oll Our Futures, Creativity, Culture and Education*

Twórcze nauczanie przyrody to	Nauczanie do twórczości na przyrodzie to
podejście czyniące z procesu uczenia się aktu zbliżonego do badań naukowych, działanie bardziej interesujące, zajmujące (a nawet ekscytujące) i efektywniejsze niż tradycyjne	rozwijanie indywidualnych zdolności uczniów do twórczego myślenia i działania
elastyczne podejście do treści programowych i metod nauczania, ich i modyfikowanie i ubogacanie	wyzwalanie twórczego myślenia
rozbudzanie zainteresowań uczniów i ich motywacji do uczenia się	ośmielenie uczniów do twórczości własnej, pomaganie w rozpoznawaniu ich indywidualnych zdolności twórczych, promowanie i wspieranie działań o charakterze twórczym
nieodłączna całość każdego dobrego nauczania	pojęcie znacznie szersze niż twórcze nauczanie

Źródło: K. Szmidt, *Pedagogika twórczości*, s. 17.

2. Zabawa jako sposób na wyzwianie spontanicznej dziecięcej ekspresji twórczej

Dziecko, obserwując przyrodę, gromadzi wiadomości, które wykorzystuje w trakcie zabawy w gronie rówieśników. Zaspokajając naturalną potrzebę aktywności, działa, manipuluje materiałem przestrzennym, wytwarza nowe słowa, werbalizuje treści, przyjmuje nowe role, przetwarza informacje, stopniowo oddziela fikcję od rzeczywistości, porównuje, klasyfikuje, uogólnia, ocenia, przeżywa, wartościuje świat rzeczy i zjawisk. W swoich obserwacjach przyrody zaczyna dostrzegać konsekwencje wpływu człowieka na przyrodę, zarówno korzystne, jak i szkodliwe. Zabawa jest dla dziecka naturalnym sposobem poznawania i drogą do przyszłego, już świadomego przekształcania rzeczywistości społeczno-przyrodniczej. Dzięki zabawie dziecko uczy się i zdobywa doświadczenie, formuje się, rozwija, wzbogaca swoją wewnątrzpsychiczną aktywność. W trakcie zabaw twórczych dziecko kształtuje swoje zainteresowania i aspiracje, przede wszystkim kształtuje swój charakter. Dziecko uczy się odpowiedzialności za swoje czyny, uczy się kierować i podporządkowywać innym. Zabawa twórcza wyrasta z najsilniejszej, wewnętrznej motywacji i staje się naturalną drogą rozwoju. W zabawie dziecko naśladując czynności dorosłych, obserwowane w swoim najbliższym otoczeniu, wchodzi w świat życia społecznego, z jego systemami wartości i normami społecznymi, przygotowując się do przyszłych ról w życiu rodzinnym, zawodowym czy obywatelskim. Przykładami takich zabaw dla dzieci mogą być:

1. **Zagadki**, np. wpisujemy na kartkach nazwy różnych zwierząt. Każde dziecko losuje swoją, a następnie próbuje naśladować głos i zachowanie przedstawiciela danego gatunku – reszta grupy zgaduje.
2. **Zabawy w skojarzenia**, zaczynamy, mówiąc dowolne słowo, np. „słońce”. Pierwsze dziecko mówi słowo kojarzące się z tym słowem, np. „gorąco”. Kolejne szukają skojarzenia do „gorąco”, np. „lato” itd.

3. **Poszukiwanie skarbów**, np. podczas wycieczki do lasu dzieci, wyposażone w atlas roślin i ptaków, odnajdują najpiękniejsze okazy drzew, gniazda ptaków, mrowiska, punkty widokowe itp.
4. **Teatryk cieni**, w którym aktorami są dłonie rzucające na ścianę cienie przypominające różne obiekty przyrodnicze; rozpoznawanie ich nazw.

3. Dziecięce „dzieła artystyczne” zainspirowane spotkaniami z przyrodą

Najbardziej wartościowe jest spontaniczne, swobodne działanie, zapewniające dziecku rozwijanie własnej aktywności. W czasie zajęć szkolnych zachęcamy uczniów do wyrażania przeżyć, będących efektem spotkań ze światem przyrody, na różny sposób. Piękno przyrody można wyrażać poprzez ekspresję plastyczną, muzyczną, ruchową, werbalną. Służyć temu mogą różne materiały, narzędzia i techniki plastyczne. Dzieci bardzo lubią rysować, malować, rzeźbić i lepić. Podczas tworzenia wykazują się dużą wyobraźnią oraz inwencją własną. Potrafią wyczarować z butelki, patyczków, modeliny, drucików, koralików, sznureczków, farbek posążki zwierząt domowych, często oddając nawet ich samopoczucie. Tworzą własne laurki, portrety, pejzaże, martwą naturę. Środowisko przyrodnicze inspiruje dzieci do tworzenia wierszyków, rymowanek, opowiadań, piosenek, czyli przeróżnych dziecięcych „dzieł artystycznych”. Nauczyciel wchodzi wraz z dziećmi w świat wartości sztuki, jest współtowarzyszem w jego poszukiwaniach, słowem wychowuje przez sztukę.

4. Projekt edukacyjny jako działania dziecięce będące przykładem procesów twórczych

Obserwacja procesu twórczego u dzieci wskazuje, że siłą pobudzającą dziecięcą ekspresję jest przede wszystkim wyobraźnia. Dynamizuje ona myśli i uczucia, pomaga w przyswajaniu wiadomości z różnych dziedzin, wymagających wyobrażenia sobie miejsc i sytuacji wykraczających poza jego doświadczenia. Najpełniej dokonuje się to poprzez zaangażowanie w realizację projektu edukacyjnego. Projekty z samej swojej istoty wymagają od ucznia uzyskania wiedzy z różnych dziedzin, co powoduje, że przyswajana wiedza nie jest zamknięta w wąskie ramy poszczególnych przedmiotów. Wiedza i umiejętności nabyte przez uczniów w procesie realizacji projektu są wykorzystywane przez nich w życiu codziennym. Głównymi cechami odróżniającymi projekt od innych metod nauczania są: interdyscyplinarność, progresywna rola nauczyciela, podmiotowość ucznia, odejście od tradycyjnego sposobu nauczania, co znaczy, że produkt końcowy projektu nie jest sam w sobie przedmiotem oceny, dużo ważniejsza jest praca włożona przy jego wytwarzaniu.

Przykładem może tu być projekt pt. *Szukamy wiosny* przewidziany do realizacji na marzec, kończący się obchodami pierwszego dnia wiosny, tzn. 20 marca. Oprócz głównego celu projektu, którym jest uwrażliwienie uczniów na piękno budzącej się do życia przyrody, jest nawiązanie do tradycji i zwyczajów związanych z nadejściem wiosny, rozbudzenie aktywności poznawczej uczniów i umiejętności czerpania wiedzy z różnych źródeł. Włączone zostają wątki etnograficzne (np. wyjaśnienie zwyczaju topienia marzanny) projekt obejmuje empiryczne poszukiwanie oznak wiosny, a także wykonanie pracy plastycznej

przedstawiającej wybrany zwiastun wiosny, przygotowanie gazetki tematycznej związanej z wiosenną porą roku, przygotowanie piosenki związanej tematycznie z nadejściem wiosny, przygotowanie wiosennych strojów, a także udział w konkursie szkolnym pod hasłem „Najciekawszy strój wiosenny”. Po prezentacji dokonań w ramach projektu uczniowie otrzymują sadzonki roślin ozdobnych, które posadzą na rabatach wokół szkoły.

5. Dziecięce eksperymenty przyrodnicze

Dzieci poprzez aktywność poznawczą badają i odkrywają trudne zjawiska tkwiące w naturalnym środowisku. Eksperymentowanie pozwala dzieciom dostrzegać i odkrywać różne zjawiska.

5. Jak oddzielić piasek od pieprzu, czyli jak pomóc Kopciuszкови?

Mieszkankę zmielonego pieprzu z piaskiem rozsypujemy cienką warstwą na kartkę papieru, nadmuchany balonik pocieramy szalikiem wełnianym i zbliżamy do piasku z pieprzem.

6. Wodne eksperymenty, czyli o tym, co się rozpuszcza, a co nie.

Wsypujemy do ośmiu przezroczystych szklanek lub słoiczeków po łyżce: cukru, soli, piasku, kakao, kawy, pokruszonej kredy, mąki i ryżu. Nalewamy do każdego z naczyń taką samą ilość zimnej wody i mieszamy. Obserwujemy, co się rozpuściło, a co pozostało na dnie. Aby sprawdzić dodatkowo, czy temperatura wody ma wpływ na rozpuszczalność substancji, wykonujemy eksperyment raz jeszcze, używając ciepłej wody. Uwaga: By poczuć się jak prawdziwy naukowiec, dziecko może włożyć jednorazowe rękawiczki i maseczkę.

7. Mali detektywi

Przygotowujemy przedmioty takie jak: kamienie, liście, kasztany, żołądź, patyki, ziemniak, jabłko, marchewka itp. w ilości równej liczbie uczestników. Dzieci siadają w kole i każde z nich otrzymuje po jednym z okazów do dokładnego poznania (przez oglądanie, dotykanie, wąchanie, szacowanie w dłoni jego wagi), następnie odkładają je na tacę. Dzieciom zostają założone na oczy np. opaski, a przedmioty są podawane kolejnym osobom (z ręki do ręki) zgodnie z ruchem wskazówek zegara, aż każde z nich rozpozna swój, po czym przekazują informację, po czym rozpoznały swój eksponat.

Bibliografia

- Berdyszak J. *Warsztaty, kreacja, edukacja* [w:] *Warsztaty edukacji twórczej*, pod red. E. Olinkiewicz i E. Repsz, EUROPA, Wrocław 2001.
- Dewey J., *Jak myślimy?*, PWN, Warszawa 1988.
- Gloton R., Clero C., *Twórcza aktywność dziecka*, WSiP, Warszawa 1988.
- Gnitecki J., *Konstruowanie autorskich programów kształtujących i wspierających rozwój uczniów w okresie współczesnej zmiany formacyjnej*, Wydawnictwo Naukowe PTP, Warszawa 2007.

- Koziński J., *Człowiek oświecony czy innowacyjny* [w:] *Człowiek wielowymiarowy*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1996.
- Lowenfeld W., Brittain W.L., *Twórczość, a rozwój umysłowy dziecka*, PWN, Warszawa 1977.
- Moszyńska A., Owczarska B., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie*, Zakład Wydawniczy SFS, Kielce 2000.
- Nęcka E., *Procs twórczy i jego ograniczenia*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków, 1995.
- Pietrasiniński Z., *Myślenie twórcze*, PZWS, Warszawa 1969.
- Szmidt K.J., *Pedagogika twórczości*, GWP, Gdańsk 2007.
- Szmidt K.J., *Twórczy nauczyciel zdolnego ucznia*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2014.
- Szmidt K.J., *ABC Kreatywności*, Difin, Warszawa 2015.
- Szućik U., *Potrzeby estetyczne dziecka i ich wartość w procesach komunikowania się*, „Ruch Pedagogiczny” 2005, nr 1–2.